

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»

Сандул Валентин Анатолійович

УДК 321/01

**Професійна політична діяльність як чинник структурування
пострадянського простору**

23.00.02. – політичні інститути та процеси

Автореферат на здобуття наукового ступеня кандидата
політичних наук

Одеса – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі соціальних теорій навчально-наукового інституту інформаційних та соціальних технологій Одеського національного університету імені І. І. Мечникова Міністерства освіти та науки України

Науковий керівник: доктор політичних наук, професор

Дунаєва Лариса Миколаївна,

Навчально-науковий інститут інформаційних та соціальних технологій Одеського національного університету Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
директор

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор

Романюк Анатолій Семенович,

Львівський національний університет імені Івана Франка,
професор кафедри політології

кандидат політичних наук, доцент

Каменчук Тетяна Олегівна,

Державний

заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
доцент кафедри політичних наук і права

Захист відбудеться «22» лютого 2017 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.06 в Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, ауд. 54.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розісланий «22» січня 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С. І. Ростецька

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження дисертаційної теми обумовлена великою практичною значимістю професійної політичної діяльності у процесі структурування пострадянського простору. Професійна політична діяльність визначальним чином впливає на простір відносин між індивідуальними та колективними політичними акторами, сферу публічного адміністрування та формування громадянського суспільства на пострадянському просторі. Це викликає нагальну теоретичну необхідність обґрунтувати в контексті політичної науки такий важливий чинник структурування пострадянського політичного простору як професійна політична діяльність.

Дослідження професійної політичної діяльності як чиннику процесу структурування пострадянського простору пов'язане із широким колом проблем, які стосуються багатьох сфер суспільства та аспектів політичної взаємодії. Це ускладнює визначення професійної політичної діяльності та реалізацію її демократичних принципів у правовому полі, політичних дискусіях та дискурсі мас-медіа пострадянських країн. З іншого боку, дослідження професійної політичної діяльності як чинника структурування пострадянського простору відкриває нові горизонти як у політичній теорії, так і у процесі демократизації практик політичних агентів.

Демократична модель професійної політичної діяльності досі не стала реальністю у більшості пострадянських країн. Демократизація пострадянського політичного простору потребує системних, комплексних трансформацій багатьох сфер суспільного життя. Однією із ключових стає проблема пошуку ефективних технологій професійної політичної діяльності. Вищезазначене засвідчує необхідність ґрунтовного комплексного дослідження запропонованої теми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження здійснено в рамках науково-дослідної роботи кафедри соціальних теорій навчально-наукового інституту інформаційних та соціальних технологій ОНУ імені І. І. Мечникова в межах науково-дослідницької теми «Соціально-психологічні, політико-правові та культурно-історичні аспекти розвитку сучасного суспільства» (номер держреєстрації 0114U001792), одним із виконавців якої є дисертант.

Мета дисертаційного дослідження полягає у визначенні особливостей та складових професійної політичної діяльності як чинника процесу структурування пострадянського політичного простору. Для реалізації поставленої мети необхідно було вирішити наступні *дослідницькі задачі*:

- дослідити політичні характеристики та історичні особливості формування пострадянського простору;
- визначити основні напрямки концептуалізації професійної політичної діяльності на пострадянському просторі;
- визначити теоретико-методологічні основи дослідження професійної політичної діяльності як чинника структурування пострадянського простору;

- розробити напрямки подолання дихотомії «структура – дія» у теорії структурування політичного простору;
- дослідити символний вимір процесу структурування пострадянського простору;
- обґрунтувати інституціоналізацію держави та громадянського суспільства в якості основи структурування пострадянського політичного простору;
- визначити складові професійної політичної діяльності в умовах представницької демократії;
- дослідити технології професійної політичної діяльності у процесі структурування політичного простору.

Об'єктом дослідження виступає процес структурування пострадянського політичного простору.

Предметом дослідження є професійна політична діяльність як чинник процесу структурування пострадянського політичного простору.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційної роботи є теорія структурування політичного та соціального простору, у межах якої осягнене політичну топологію як символну матрицю поля політики, зміст пострадянського простору як політичної, символної та географічної категорії, співвідношення категорій «політичної структури» та «політичної дії». Основні положення даної теорії доповнені теоріями розвитку (модернізації та демократизації) пострадянського простору, політичного процесу перехідного суспільства. Теоретичною основою дисертації є наукові праці зарубіжних та вітчизняних учених щодо професійної політичної діяльності як чинника процесу структурування пострадянського політичного простору.

З метою реалізації поставлених у роботі завдань використано комплекс методів: історичний метод – для дослідження генези феномена політичної діяльності на пострадянському просторі та визначення релевантних наукових підходів щодо ролі політичної діяльності у структуруванні пострадянського політичного простору; структурно-функціональний метод – для визначення сутності процесу структурування пострадянського простору; інституційний метод – для дослідження специфіки процесу інституціоналізації професійної політичної діяльності в Україні; критичний метод – для аналізу політичної діяльності окремих акторів та інститутів, визначення їх негативних та позитивних рис у процесі структурування пострадянського простору.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в обґрунтуванні теоретичних засад та технологій професійної політичної діяльності як чинника процесу структурування пострадянського політичного простору.

До найважливіших результатів, що становлять наукову новизну дисертаційного дослідження, належать такі:

вперше:

- визначено специфіку професійної політичної діяльності в якості чинника структурування політичного простору у трьох взаємопов'язаних вимірах –

інституційному, технологічному та комунікативному. Досліджено характеристики функціональної, символічної та етичної складових професійної політичної діяльності. Обґрунтовано, що у професійній політичній діяльності відтворюються практики пострадянського політичного процесу (інтенція до «неототалітаризму», «демомодернізації» та ін.), які не відповідають запиту українського суспільства щодо демократизації політичного простору. Відзначено, що у процесі структурування пострадянського простору особлива роль належить технологічній складовій професійної політичної діяльності у її комунікативному вимірі. Наголос зроблено на іміджевих технологіях політичної діяльності, які опосередковують взаємодію політичних діячів із суспільством під час електоральних кампаній та у процесі здійснення управлінської діяльності;

– обґрунтовано значення процесу інституціоналізації професійної політичної діяльності у структуруванні пострадянського простору. Воно полягає у тому, що діяльність агентів поля політики не лише організовується та визначається політичними інститутами, а й, водночас, прямо впливає на них. Тобто, інституціоналізація професійної політичної діяльності виступає в якості комунікативного процесу, який структурує пострадянський політичний простір, а ступінь інституціоналізації політичної діяльності є одним із критеріїв визначення рівня структурованості політичного простору. Саме тому, процес інституціоналізації професійної політичної діяльності виступає одним із визначальних для структурування політичного простору. Відзначено небезпеку підміни інституціоналізації політичної діяльності (яка характеризується публічністю та регулюється правом) латентними, неформальними практиками у структуруванні пострадянського простору.

удосконалено:

– теоретико-методологічні засади подолання протиставлення структури та дії у процесі структурування політичного простору. Традиційно протиставлення структури та політичної діяльності постає внаслідок класичного теоретичного розподілу на розуміючий (інтерпретативний) підхід (М. Вебер, Дж. Г. Мід, ін.) та пояснювальний (детерміністський) підхід (Т. Парсонс, Г. Мертон, ін.). Досліджено концепції, які намагаються подолати протиріччя між структурою та політичною діяльністю: теорію комунікативної дії (Ю. Габермас), теорію структурації (Е. Гіденс), теорію структурного конструктивізму (П. Бурдьє). У даних теоріях структура та дія розглядаються вже не в якості бінарних опозицій, а як елементи, які не протиставляються, а, скоріше, взаємно доповнюються. Тобто, структура існує і визначальним чином впливає на політичний простір, але формується вона саме у процесі політичної діяльності;

– розуміння процесу символізації пострадянського простору та ролі символічного виміру політичної діяльності у його структуруванні. Розвиток політичних відносин у сучасних суспільствах утворив особливий простір професійної політичної діяльності – символічний. Відзначено зв'язок процесу

символізації пострадянського простору з символами та ритуалами радянської епохи. В основі символізації знаходиться не лише створення нової інформації у процесі політичної діяльності, а й її осмислення з кута зору радянської символічної матриці та подальше переведення у розряд символічних подій. Інформація, аби стати загальнодоступною та зрозумілою для усіх громадян у процесі масових інформаційних обмінів, концентрується навколо певних сенсів, які вже закріплено за певними символами, у яких вона знаходила своє вираження за радянських часів. Визначено, що процес символізації професійної політичної діяльності складається із міфологізації, ритуалізації, номіналізації політичних подій;

набули подальшого розвитку:

– положення про роль політичної етики у професійній політичній діяльності. Політична етика представляє нормативну складову професійної політичної діяльності, вона набуває особливої ваги у комунікативному процесі структурування пострадянського простору, визначення політичних цінностей. Це дієва інституція, яка формується у процесі структурування політичного простору, встановлює норми та правила структурування політичного простору і регулює їх за допомогою професійної політичної діяльності. Політична етика, завдяки такій її характеристиці як «безсторонність», відсилає до норм, які сформувались історично та були закріплені у традиціях політичної діяльності, виступає основою згоди між політичними діячами, які займають кардинально відмінні позиції у політичному просторі. Політична етика робить наголос на рівнозначному ставленні до усіх політичних діячів із одночасним урахуванням їх індивідуальних інтересів та політичних позицій;

– дослідження місця та ролі іміджевих технологій у процесі професійної політичної діяльності як чинника структурування пострадянського простору. Визначено, що іміджеві технології пов'язуються із комунікативним виміром структурування пострадянського простору, а особливого значення набувають у політичній діяльності агентів під час виборчого процесу. Іміджеві технології стають важливим чинником структурування політичного простору, вони потребують вдосконалення у процесі політичної діяльності з метою підвищення ефективності горизонтальної та вертикальної взаємодії між політичними діячами та громадянами.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що теоретичні та методологічні положення, висновки та рекомендації дисертаційної роботи можуть бути використані у практичній політичній діяльності щодо структурування пострадянського політичного простору та забезпечення його демократизації.

Положення і висновки даного дослідження можуть бути використані також у процесі наукового забезпечення професійної політичної діяльності та консультування політичних інститутів (органів державної влади, громадських організацій, мас-медіа, політичних партій, ін.). Результати дисертаційного дослідження дозволяють сформулювати цілісне комплексне уявлення щодо

професійної політичної діяльності, її технологій у процесі структурування пострадянського політичного простору. Дисертація містить розробки методологічного і методичного характеру, які можуть сприяти демократизації процесу структурування пострадянського політичного простору, формуванню демократичної моделі професійної політичної діяльності.

Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані у навчальному процесі при викладанні курсів з політичної науки, теорії політичного процесу, публічного адміністрування, теорії влади, теорії демократії, політичних еліт та лідерства у вищих навчальних закладах, а також у науково-дослідній роботі.

Апробація результатів дисертації. Основні висновки та положення дисертаційного дослідження обговорювались на науково-методологічних семінарах навчально-наукового інституту інформаційних та соціальних технологій ОНУ імені І. І. Мечникова. Теоретико-методологічні положення та ідеї, що розвиваються у дисертаційному дослідженні, доповідались та обговорювались на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях, семінарах, круглих столах: «Україна і світ у третьому тисячолітті: політичний, економічний, правовий та культурний виміри» (Одеса, 2015 р.), «Актуальні проблеми взаємодії громадянського суспільства і Збройних Сил України» (Старобільськ, 2015); «Роль та місце охоронних органів у розбудові правової держави (Одеса, 2016); «Сучасна українська держава: вектори розвитку та шляхи мобілізації ресурсів» (Одеса, 2016); «Країни Східного партнерства – V4: проблеми та перспективи співпраці» (Одеса, 2016).

Публікації. Основні теоретичні положення дисертації знайшли відображення в 9 наукових публікаціях, з них 5 – у фахових виданнях з політичних наук та 1 – у зарубіжному виданні (Чехія).

Структура дисертаційного дослідження. Дисертаційна робота складається зі вступу, 4 розділів основної частини, які поділяються на 10 підрозділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає 198 сторінок (224). Список використаних джерел містить 264 найменування (26 сторінок).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, розкрито зв'язок роботи із відповідними темами колективних наукових досліджень, визначено об'єкт, предмет, сформульовано мету та завдання дослідження, охарактеризовано використані у роботі загальнонаукові та політологічні методи, її наукову новизну та практичне значення, представлено відомості щодо апробації та публікації результатів дослідження.

У **першому розділі «Гене́за досліджень професійної політичної діяльності на пострадянському просторі»** обґрунтовуються політичні характеристики та історичні особливості формування пострадянського

простору, визначено основні напрямки концептуалізації професійної політичної діяльності на пострадянському просторі.

У першому підрозділі *«Пострадянський простір: політичні характеристики та історичні особливості формування»* відзначено, що специфіка професійної політичної діяльності на пострадянському просторі обумовлена політичними трансформаціями останніх десятиліть та історичними особливостями структурування радянського політичного простору. Одним із головних завдань професійної політичної діяльності на пострадянському політичному просторі є забезпечення переходу від однієї (радянської та пострадянської) моделі структурування політичного простору до іншої (демократичної).

Структурування радянського простору (організаційної архітектури СРСР) характеризувалось тоталітарною владою номенклатурного апарату, військово-плановим господарством, «партійністю» політики (монополія КПРС), ідеологізацією управління, ін. Визначено історичні етапи формування радянського простору та досліджено події, які визначають процес структурування пострадянського простору: державний переворот 1917 року, прийняття Конституції РСРС, захоплення країн Балтії, утворення Молдавської РСР, передача Кримської області від РСФР до УРСР, утворення Чечено-Інгушської Автономної Республіки, «перебудову», путч 1991 року, ін. Відзначено, що політичні характеристики структурування пострадянського простору обумовлені безпосереднім впливом «перебудови», як моделі радянських реформ 1985-1991 років. «Перебудова» стала моделлю імітації ринкових реформ та демократизації, вона продемонструвала неефективність поєднання у структуруванні політичного простору демократичних принципів та радянської (пострадянської) моделі.

У другому підрозділі *«Концептуалізація професійної політичної діяльності на пострадянському просторі»* відзначено, що професійна політична діяльність розгортається у вертикальному та горизонтальному вимірах структурування політичного простору, охоплює політичну боротьбу за голоси виборців і партійну політику, політичне управління та урядування, набуває вирішального значення під час перехідних етапів. Концептуалізація професійної політичної діяльності відбувається за наступними напрямками: теорія бюрократії (Г. Алмонд, П. Бьюкенен, М. Вебер, М. Олсон та ін.); теорія політичного агента (П. Бурдье, Ю. Качанов, А. Турен, П. Шампань, Н. Шматко, ін.); теорія комунікативної дії (Ю. Габермас, Т. Мак-Карті, А. Єрмоленко, ін.); діяльність суб'єкта політики у «праці» та «творчості» (Г. Арендт, П. Рікер, ін.); політична діяльність як гра особливого типу (Л. Гурвіч, О. Моргенштайн, Дж. Нейман, Дж. Стігліц, Л. Шеплі, ін.); теорія посткомунізму (Є. Бистрицький, Є. Головаха, В. Полохало, О. Романюк, О. Фісун, В. Якушик, ін.); постмодерний дискурс (Р. Барт, Ж. Бодрийяр, Ж. Дельоз, С. Леш, Ж.-Ф. Ліотар, М. Фуко, ін.).

У висновках до першого розділу узагальнено викладений матеріал та

зазначено, що основними джерелами внутрішньополітичної дестабілізації та кризових явищ на пострадянському просторі стали проблеми, які були закладено за радянських часів, а професійна політична діяльність на пострадянському просторі характеризується інтенцією до демократизації, використанням комунікативних технологій.

У другому розділі «Теоретико-методологічні основи дослідження процесу структурування пострадянського простору» визначено сутність політичної топології з кута зору структуралізму та постструктуралізму, проаналізовано дихотомію «структура – дія» та обґрунтовано напрямки її подолання у теорії структурування політичного простору, досліджено символічний вимір процесу структурування пострадянського простору.

У першому підрозділі *«Політична топологія: підходи структуралізму та постструктуралізму»* відзначено, що задум фундаторів теорії соціальної та політичної топології (Г. Зіммель, О. Конт, Г. Спенсер,) щодо активного перетворення суспільства, знайшов продовження у творах П. Бурдьє, М. Вебера, Ю. Габермаса, Е. Гіденса, Ж. Дельоза, Ж. Деріда, Г. Маркузе, Р. Парка, Е. Смолла, М. Фуко, О. Філіппова та ін.

Політична топологія, відповідно до теорії структуралізму постулюється не лише як схема пізнання політичної діяльності, це реальне розташування агентів у політичному просторі, динамічна взаємодія політичних діячів, зміна їх положення та статусу у процесі політичної діяльності.

У теоріях постструктуралізму політичний простір, як «топос» боротьби за владу структурується на двох рівнях політичної діяльності. По-перше, конкуренція між політичними діячами за статус «агента»(представника певної соціальної групи). На цьому рівні професійна політична діяльність спрямована на отримання монополії на право говорити від імені конкретної соціальної групи. По-друге, боротьба між агентами за доступ до ресурсів державної влади (парламентської, судової, президентської, урядової; центральної та місцевої), за право монополювати представляти усе суспільство, легітимно говорити від імені «народу», «держави».

У другому підрозділі *«Дихотомія «структура – дія» та її подолання у теорії структурування політичного простору»* відзначено, що структурні теорії (структурний функціоналізм, конфліктні теорії, ін.) наголошують на дослідженні структури як стійкого «скелету» політичного простору, правил політичної взаємодії.

Представники теорії соціальної дії акцентують увагу на процесі діяльності агентів, які утворюють структуру. У теорії структурування політичного простору відбувається подолання дихотомії «структура – дія» за наступними напрямками: теорія комунікативної дії (Ю. Габермас), теорія структурації (Е. Гіденс), структурний конструктивізм(П. Бурдьє). Тобто, структура існує і визначальним чином впливає на політичний простір, але формується вона саме діями політичних агентів.

Відзначено релятивізм політичного простору: співвідношення позицій

політиків, обумовлене їх політичною діяльністю може змінюватись, але зберігається ієрархічність, розподіл політичних ролей та статусів. Саме у політичному просторі відбувається перетин багатьох соціальних полів та капіталів: влади та ідеології, а також символного, культурного, інформаційного, політичного капіталу. Відзначається подвійна структурованість політичного простору: об'єктивно (політичними відносинами та капіталами) та суб'єктивно (уявленнями агентів про політичні відносини).

У третьому підрозділі «Символьний вимір процесу структурування пострадянського простору» зазначено, що символний вимір структурування пострадянського простору пов'язаний не лише з володінням певним авторитетом, репутацією, а й з визнанням групою політичних агентів та публічними інстанціями (громадська думка, мас-медіа, ін.).

До засобів символізації політичного простору належать «нові інстанції влади» (М. Фуко), які визначають межі політичної діяльності, поведінки громадян та агентів у процесі структурування політичного простору: мас-медіа, політична етика, громадська думка, комунікативні технології, ін. І якщо радянський політичний простір був структурований ієрархічно, то пострадянський – за типом «різومي» (термін Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі). Це означає, що основним змістом символізації є боротьба за легітимну номінацію та перетворення символного капіталу на ресурс влади.

Визначено, що процес символізації професійної політичної діяльності складається із міфологізації, ритуалізації, номіналізації політичних подій радянського періоду, а у процесі структурування пострадянського простору одним із основних засобів символізації виступають комунікативні технології, які здатні ініціювати та посилювати масову підтримку діяльності політичних агентів, забезпечувати політичну мобілізацію, підвищувати ефективність вертикальної та горизонтальної комунікації.

У висновках до другого розділу узагальнено викладений матеріал та зазначено, що у теорії структурування політичного простору відбувається подолання традиційної дихотомії «структури» та «дії», адже політичному просторі властиві дистанція (відносини між позиціями та ієрархічність), релятивізм (відображення розподілу політичних ролей та соціальних статусів) та символічна боротьба за легітимність професійної політичної діяльності.

У третьому розділі «Інституціоналізація професійної політичної діяльності на пострадянському просторі» аналізується процес інституціоналізації держави та громадянського суспільства як основи структурування пострадянського політичного простору, визначено складові професійної політичної діяльності в умовах представницької демократії та роль політичної етики у процесі легітимації професійної політичної діяльності.

У першому підрозділі «Інституціоналізація держави та

громадянського суспільства як основа структурування пострадянського політичного простору» зазначено, що основу процесу структурування політичного простору складає діяльність політичних агентів, яка концентрується, організовується та визначається політичними інститутами. Визначено фактори, які заважають інституціоналізації держави та громадянського суспільства: стартові умови структурування пострадянського простору (авторитаризм радянського зразка, однопартійна політична система, фактична відсутність громадянського суспільства, ін.); наявність латентних утворень (груп тиску, кланів, олігархічних угруповань, ін.); необхідність одночасної інституціоналізації у різних соціальних просторах (політичні демократичні інститути, ринкова економіка, громадянське суспільство, сфера безпеки та оборони, ін.); зовнішньополітичні чинники.

Інституціоналізація професійної політичної діяльності виступає в якості комунікативного процесу, який структурує пострадянський політичний простір, а ступінь інституціоналізації політичної діяльності є одним із критеріїв визначення рівня структурованості політичного простору. Відзначено небезпеку підміни інституціоналізації політичної діяльності (яка характеризується публічністю та регулюється правом) латентними, неформальними практиками у структуруванні пострадянського простору.

Внаслідок авторитарного панування на пострадянському просторі гіпертрофовано розвинулась виконавча влада, яка уособлювалась партійним та/або державним лідером, що намагався приймати рішення одноосібно (зокрема, цю модель було закладено у Конституції України 1996 року (1996–2005 рр.) та відтворено за результатами «конституційного реверсу» 2010–2014 рр.). У цьому випадку, за парламентами залишаються функції контролю, коригування та формального санкціонування політики уряду та Президента. Інституціоналізація держави та громадянського суспільства визначається компромісом найбільш ресурсно забезпечених груп, які зацікавлені у відповідному розподілі владних повноважень. Водночас, події 2004 та 2013 – 2014 років в Україні довели, що одним із основних критеріїв ефективності процесу інституціоналізації держави та громадянського суспільства як основи структурування пострадянського простору виступає підтримка діяльності політичних агентів з боку громадян, соціальних груп, суспільства у цілому.

У другому підрозділі *«Складові професійної політичної діяльності в умовах представницької демократії»* зазначено, що у процесі професійної політичної діяльності важливу роль відіграють електоральна, управлінська та комунікативна складові структурування пострадянського простору.

Електоральна складова передбачає обов'язкову в умовах представницької демократії участь політичних діячів у виборчому процесі та проходження усіх етапів легалізації та легітимізації професійної політичної діяльності у політичному виборчому процесі – партійність, публічність, використання іміджевих технологій, безпосередня участь у електоральних

кампаніях та перемога у конкурентній боротьбі з іншими кандидатами.

Управлінська складова передбачає перехід від застосування технологій виборчих кампаній до технологій управління. Управлінська складова професійної політичної діяльності характеризується ієрархічністю, раціональністю, когерентністю, урахуванням громадської думки та політичних цінностей, інструментальністю, включає вертикальну та горизонтальну взаємодію.

Комунікативна складова визначає сутність та специфіку технологій професійної політичної діяльності, передбачає урахування відповіді реципієнта (громадянина, соціальної групи, суспільства у цілому) на отримані від політичних діячів повідомлення. У процесі структурування політичного простору інформація, яка створюється політиками повинна мати суспільну вагу та змістовну єдність.

У третьому підрозділі «Роль політичної етики у процесі легітимації професійної політичної діяльності» відзначено, що політична етика набуває особливої ваги в умовах політичної трансформації. Визначено, що процес структурування пострадянського простору потребує особливого типу регуляції та оцінювання професійної політичної діяльності, який базується на пошуку загальносуспільного консенсусу, утворенні дієвої моделі вирішення конфліктів та протиріч. Наголос зроблено на необхідності урахування деформації моралі в умовах тоталітаризму, панування однієї ідеології та монополії комуністичної партії.

Визначено, що політична етика через «безсторонність» виступає дієвою інституцією у процесі легітимації професійної політичної діяльності. На пострадянському просторі, окремі питання етичної поведінки політиків висвітлюються у мас-медіа, але факти неправомірної або корупційної поведінки завше мають наслідком лише медіа-скандали. В якості прикладу порушення етичних норм наведено факти не персонального голосування депутатами ВР України, відсутність дисципліни під час проведення засідань, неповажне ставлення до головуєчого тощо. Визначено, що дотримання етичних норм є основним чинником легітимації професійної політичної діяльності.

У висновках до третього розділу визначено, що у процесі інституціоналізації держави та громадянського суспільства професійна політична діяльність потребує нормативного регулювання, визначення процедурних умов, які стають основою інших складових процесу структурування пострадянського простору – електоральної, комунікативної та управлінської.

У четвертому розділі «Технології професійної політичної діяльності у структуруванні політичного простору в Україні» визначено сутність комунікативного виміру структурування політичного простору та місце і роль іміджевих технологій у процесі професійної політичної діяльності в Україні.

У першому підрозділі «Комунікативний вимір структурування

політичного простору» відзначено, що комунікативні технології відіграють значну роль у електоральних кампаніях та політичному управлінні в усіх пострадянських країнах, а в Україні ефективно використовувались опозицією під час масових протестних акцій у 2004 році та у 2013-2014 роках.

На пострадянському просторі комунікативні технології використовуються з метою мобілізації громадян, а не задля подолання недовіри громадян до влади, інформування громадян про дії влади, а не вироблення консенсусу щодо основних напрямків внутрішньої та зовнішньої політики, відволікання громадської думки від невігідних владі тем. Аргументовано, що під впливом анексії Криму та подій на Сході України основним трендом у застосуванні комунікативних технологій на пострадянському просторі стає відмова від цінностей секуляризації, раціоналізації та демократизації та повернення до героїзації та міфологізації історичних та сучасних політичних особистостей та подій. Водночас посилюються тенденції вертикальної спрямованості інформації (від влади до громадян).

У другому підрозділі *«Місце та роль іміджевих технологій у процесі професійної політичної діяльності в Україні»* аргументовано зазначено, що іміджеві технології на пострадянському просторі змінюються під впливом двох протилежних тенденцій – медіатизації (пов'язаної з розвитком соціальних мереж) та демократизації (повернення мас в українську політику). Іміджеві технології дозволяють політичному агенту вступати у комунікацію з громадянами напряму, без таких посередників, як медіакратія, іміджмейкери, партійні еліти, ін.

У структуруванні пострадянського простору використовуються індивідуальні, колективні, інституціональні іміджеві технології, які характеризуються професіоналізацією та спеціалізацією (імідж лідера, депутата, керівника, бюрократа, ін.). У процесі професійної політичної діяльності в Україні серед іміджевих технологій переважає політичний перформанс, який дозволяє трансформувати наявний імідж політичного діяча, акцентуючи увагу на тих характеристиках, які у даний час найкраще сприймаються громадською думкою.

У висновках до четвертого розділу визначено, що сучасні комунікативні технології професійної політичної діяльності спрямовані не лише на результативність та раціональність, а й на рефлексивність та прагнення до діалогу у процесі структурування політичного простору.

У висновках узагальнено основні результати дослідження професійної політичної діяльності як чинника структурування пострадянського простору, сформульовано підсумкові положення і практичні рекомендації. На основі здійсненого дослідження визначено, що професійна політична діяльність виконує функції формування та виявлення, агрегації та презентації інтересів соціальних груп у полі політики, їх інтерпретації та захисті політичними засобами. У політичному просторі виділено детермінанти структурування:

економічні детермінанти, географічне розташування, соціальна структура суспільства (основні групи, класи, етнонаціональні групи, ін.), політичні інститути, історична спадщина.

На різних етапах процесу структурування політичного простору професійна політична діяльність інтерпретувалась як елітна справа, як політична участь та політична активність, процес управління державою, партійна політика, політичні технології. На сучасному етапі професійна політична діяльність постає як комплексний феномен, який розгортається у двох вимірах – вертикальному та горизонтальному, охоплює політичну боротьбу за голоси виборців та партійну політику і політичне управління.

Щодо дослідження політичних характеристик та історичних особливостей пострадянського простору, то аргументовано, що основними джерелами внутрішньополітичної дестабілізації та кризових явищ на пострадянському просторі стали проблеми, які були закладено ще під час формування СРСР. Передусім, це тоталітарний політичний режим (який відтворюється у вигляді пострадянського неототалітаризму), національне та культурне розмаїття різних регіонів, цензура у ЗМІ з боку держави, відсутність елементарних прав і свобод громадян, незважаючи на їх закріплення у Конституції та інших нормативно-правових актах. До характеристик радянського простору, які меншою мірою впливають на процес структурування пострадянського простору слід віднести: монополію комуністичної партії, економіку, орієнтовану лише на гонитву озброєнь, розрив між номенклатурою та простими громадянами, закриті кордони («залізна завіса»), ін. Серед причин руйнації радянського простору та формування пострадянського політичного простору не слід недооцінювати зовнішні впливи, які зберігаються і сьогодні – прагнення геополітичного домінування у даному регіоні з боку різних держав, протистояння СРСР (РФ) із США, падіння цін на нафту, ін.

Серед політичних характеристик радянського простору, які визначають процес структурування пострадянського політичного простору відзначено: націоналістичні рухи, ідеологічне протистояння, тоталітарний характер радянського режиму, економічні кризи та нездатність забезпечити економічне зростання та добробут громадян. Відзначено, що тенденції відтворення тоталітарного й авторитарного панування час від часу відтворюються на пострадянському просторі та спричиняють волюнтаризм еліт та патерналізм більшості населення.

Визначено, що у процесі розвитку теорії структурування політичного простору наголос робився на вирішенні практичних завдань щодо активного перетворення суспільства, спираючись на визначену політичну топологію. У процесі структурування політичного простору формується усталений та легітимний спосіб дії політичних агентів. Специфіка конкретної ситуації та поведінка окремих політичних діячів дозволяє визначити характеристики «місця» («топосу») де і відбуваються політичні події – політичного простору.

При цьому, теорія політичного простору («політична топологія») дозволяє подолати обмеження теорій середнього рівня, але водночас враховувати специфіку політичної діяльності у кожній окремій сфері – партійній політиці, владних відносинах, виборчих кампаніях, діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, ін.

Обґрунтовано, що інституціоналізація професійної політичної діяльності в Україні напряду пов'язується з становленням громадянського суспільства, громадської участі та політичної активності.

Процеси політичних змін, обумовлені демократизацією пострадянського простору, спричинили появу нових політичних інститутів (поява інституту президентства, розвиток парламентаризму та місцевого самоврядування, вихід з-під партійного контролю судової гілки влади) та інституцій громадянського суспільства.

Відзначено, що як наслідок авторитарного панування, у пострадянських країнах гіпертрофовано розвинулась виконавча влада, яка уособлювалась партійним та/або державним лідером, що намагався приймати рішення одноосібно (зокрема, цю модель було закладено у Конституції України 1996 року (1996–2005 рр.) та відтворено за результатами «конституційного реверсу» 2010–2014 рр.). Інститут президентської влади домінує у процесі структурування пострадянського простору над законодавчою та виконавчою владою.

Досліджено електоральну, комунікативну та управлінську складові професійної політичної діяльності в умовах представницької демократії. Вони передбачають обов'язкову для представницької демократії участь політичних діячів у виборчому процесі, проходження усіх етапів легалізації та легітимізації професійної політичної діяльності, розробку правових норм та управління політичними інститутами.

Процес структурування пострадянського простору пов'язується з символізацією політики, використанням її різних видів (міфологізація, ритуалізація, ідеологізація, політична рекламістика, іміджмейкерство) у політичній діяльності. У сучасних умовах символізація визначається домінуванням комунікативних технологій (рекламістика та іміджмейкерство), роль яких полягає у раціоналізації політичної діяльності, включенні до неї лише тих дій, які необхідні для досягнення поставленої мети.

Найбільш впливовими агентами структурування політичного простору у його символічному вимірі виступають голова держави, політичні лідери, політичні партії, політична еліта та політичний клас у цілому. Фактично, це правлячий клас, функція якого полягає у продукуванні та нав'язуванні суспільству пануючої (легітимної) символічної картини світу. Відзначено небезпеку нової загрози у процесі структурування політичного простору, а саме – посилення впливу несистемних агентів з метою руйнування інформаційних мереж та здійснення кібератак. Мова йде про терористичні та інші організації, які посідають у політичному просторі нелегальні позиції.

У процесі структурування політичного простору імідж розповсюджується за допомогою мас-медіа, що передбачає просторову віддаленість політичного діяча від аудиторії. Досліджено феномен інертності іміджу, тобто неможливості подолання вже наявних у громадській думці стереотипів та упереджень щодо певних політичних діячів.

Політична діяльність у процесі структурування пострадянського простору опосередкована мас-медіа та комунікативними технологіями, які дозволяють політичному діячеві звертатись напямуч до усього суспільства, без посередництва політичного класу та оточення, презентувати власну позицію та наміри за допомогою іміджевих технологій.

Таким чином, дослідження політичної діяльності у процесі структурування пострадянського простору дозволяє враховувати динаміку, рух, розвиток та трансформації, коли політичні традиції (рутина, повторюваність) протиставляються політичним новаціям (модернізація, реформування, зміни). Пострадянський політичний простір твориться та відтворюється у процесі діяльності політичних суб'єктів, у структуруванні відбувається поєднання свідомого (раціонального) моделювання поля політики і політичних відносин та стихійного конструювання поля політики у ході політичних інтеракцій.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Сандул В. А. Політична діяльність як складова процесу структурування поля політики // Перспективи: Соціально політичний журнал. Серія: політологія. – 2015. – № 4 (66). – Одеса 2015. – С. 109–114
2. Сандул В. А. Місце та роль іміджевих технологій у процесі професійної політичної діяльності // Молодий вчений. – 2016. – № 5(32), травень. – С. 464-468
3. Сандул В. А. Роль політичної етики у професійній політичній діяльності // Панорама політологічних студій: Науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне: РДГУ, 2016. – Вип. 14. – С. 26–32
4. Сандул В. А. Іміджеві технології у політичній професійній діяльності // Politicus: Науковий журнал. – 2016. – Вип. 1. – С. 136–140
5. Sandul V. Structuring the field of politics: political activities, ethics, communication // Evropsky politicky a pravni diskurz. Svazek 3. 1 vydani. Volume 3, Issue 1, 2016. – P. 94–98
6. Сандул В. А. Технології діяльності політичних акторів: комунікативний вимір // Політикус: Науковий журнал. – 2016. – Вип. 4. – С. 23–27.
7. Сандул В. А. Професійна політична еліта як загальна умова політичної діяльності // Сучасна українська держава: вектори розвитку та шляху мобілізації ресурсів. Всеукраїнська науково-практична конференція, м. Одеса, 13 лютого 2016 р. – Одеса, 2016 – С. 116–119

8. Сандул В. А. Структуроване поле політики як динамічна модель політичної взаємодії // Роль та місце правоохоронних органів у розбудові правової держави: Матеріали VIII міжнародної науково-практичної конференції; м. Одеса, 25 березня 2016 р. – Одеса: ОДУВС, 2016. – С. 79–82
9. Сандул В. А. Місце та роль іміджевих технологій у діяльності влади // Країни Східного партнерства – V4: проблеми і перспективи співпраці. Міжнародна науково-практична конференція, м. Одеса, 22 квітня 2016 р. – Одеса, 2016. – С. 60-63

АНОТАЦІЯ

Сандул В. А. Професійна політична діяльність як чинник структурування пострадянського простору. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, 2017.

У дисертації здійснено комплексне дослідження професійної політичної діяльності як чинника процесу структурування пострадянського політичного простору.

Визначено специфіку професійної політичної діяльності в якості чинника структурування політичного простору у трьох взаємопов'язаних вимірах – інституційному, технологічному та комунікативному. Досліджено характеристики функціональної, символічної та етичної складових професійної політичної діяльності. Обґрунтовано, що у професійній політичній діяльності відтворюються практики пострадянського політичного процесу, які не відповідають запиту українського суспільства щодо демократизації політичного простору. Відзначено, що у процесі структурування пострадянського простору особлива роль належить технологічній складовій професійної політичної діяльності у її комунікативному вимірі. Обґрунтовано значення процесу інституціоналізації професійної політичної діяльності у структуруванні пострадянського простору.

Ключові слова: професійна політична діяльність, пострадянський простір, структурування пострадянського простору, інституціоналізація професійної політичної діяльності, технології професійної політичної діяльності, іміджеві технології.

АННОТАЦИЯ

Сандул В. А. Профессиональная политическая деятельность как фактор структурирования постсоветского пространства. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата политических наук.

наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. - Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», Одесса, 2017.

В диссертации осуществлено комплексное исследование профессиональной политической деятельности как фактора процесса структурирования постсоветского политического пространства.

Определена специфика профессиональной политической деятельности в качестве фактора структурирования политического пространства в трех взаимосвязанных измерениях – институциональном, технологическом и коммуникативном. Исследованы характеристики функциональной, символической и этической составляющих профессиональной политической деятельности. Обосновано, что в профессиональной политической деятельности воспроизводятся практики постсоветского политического процесса, которые не соответствуют запросу украинского общества по демократизации политического пространства. Отмечено, что в процессе структурирования постсоветского пространства особая роль принадлежит технологической составляющей профессиональной политической деятельности в ее коммуникативном измерении. Обосновано значение процесса институционализации профессиональной политической деятельности в структурировании постсоветского пространства.

Ключевые слова: профессиональная политическая деятельность, постсоветское пространство, структурирование постсоветского пространства, институционализация профессиональной политической деятельности, технологии профессиональной политической деятельности, имиджевые технологии.

SUMMARY

Sandul V.A. Professional political activity as a factor structuring the post-Soviet space. - Manuscript.

Thesis for a degree in political sciences, specialty 23.00.02 – political institutions and processes. – State Institution «Southern National Pedagogical University named after K. D. Ushinskiy», Odesa, 2017.

The thesis presents a comprehensive study of professional political activity as a factor structuring process of post-Soviet political space.

The specificity of professional political activity as a factor structuring of political space in three interrelated dimensions – institutional, technological and communicative. The characteristics of functional, symbolic and ethical component of professional politics. Proved that politics played professional practice of post-Soviet political process (intention to «neototalitarianism», «demodernization» hybrid form of government and a mixed electoral model, etc.) That do not meet the request of the Ukrainian society on democratic political space.

Grounded important process of institutionalization of professional political activity in the structuring of the post-Soviet space. It is in that field agents work

policies not only organized and determined political institutions, but at the same time directly affects them. The institutionalization of professional political activity serves as a communicative process that structures the post-Soviet political space, and the degree of institutionalization of political activity is one of the criteria for the structuring of political space. Noted the danger of substituting institutionalization of political activity (characterized publicity and governed by the law) latent, informal practices in the structuring of the post-Soviet space.

Directions to overcome the contradiction between the structure and political activity. The structure and performance are not seen as binary oppositions, as well as items that are not opposed, but rather complemented each other. That structure exists decisive influence on the political space, but it is emerging in the political activity.

The process of symbolization of the post-Soviet space and the role of symbolic dimension of politics in its structuring. Noted communication process symbolizing post-Soviet symbols and rituals of the Soviet era. Determined that the process of symbolization professional political activity consists of mythologizing, ritualization, nominalization political events of the Soviet period.

Emphasis is placed on image technologies of political activity that mediate the interaction of politicians and society during the electoral campaign and in the implementation of management. Determined that the image associated with a communication technology measurement structuring of the former post-Soviet space, and are particularly important in the political agents of the electoral process. Imaginary technology is becoming an important factor in structuring political space they need improvement in the political activities in order to improve horizontal and vertical interaction between politicians and citizens.

Key words: professional political activity, the post-Soviet space, structuring of the post-Soviet space, institutionalization of professional politics, technology, professional politics, image technology.